

JOSIP VAJS

Oko sredine prošloga stoljeća, kada je slavistika dobila svoju prvu javnu katedru u Beču, činilo se, kao da će jedno od važnijih središta njezina interesa i rada biti ovdje na jugu. Nametalo se to već od vremena J. Dobrovskoga i B. Kopitara nekako samo od sebe. Zar to nije bilo jedino područje u prostranom slavenskom svijetu, na kojem se glagoljica uprkos svima peripetijama i protivljenjima održala kroz punu tisuću godina, na kojem je u neprekinutom slijedu bilo glagoljskih spomenika od XI do XIX stoljeća i gdje se gotovo sa sigurnošću moglo očekivati, da će se u tekstovima naći također starine, koja neposredno nadovezuje na ono prvo, najstarije razdoblje slavenske pismenosti, kada su Konstantin-Ćiril i njegov brat Metodije kao vjerovjesnici djelovali u Moravskoj i u Panoniji? — Osim toga u ovo vrijeme javili su se na tom području i neki glagoljaši, koji kao da su opravdavali takve nade. Bili su to Zadranin Ivan Brčić (* 1824), koji je od g. 1855. bio nastavnik za staroslavenski jezik i glagoljsku liturgiju u zadarskoj bogosloviji, i dva Krčanina, Ivan Črnčić (* 1830, rodom iz Polja kod Dobrinja) i Dragutin A. Parčić (* 1832, iz Vrbnika). Već šezdesetih godina počelo se s izdavanjem tekstova i s radovima, koji su trebali da na naučnim osnovama glagoljsku liturgiju vrate natrag u hrvatsku redakciju, od koje su u XVII i još više u XVIII vijeku bili odstupili Rafael Levaković i Matija Karaman. Tako je došlo do Brčićevih Ulomaka, do Črnčićeva Assemanijeva evanđelistara, prvoga pokušaja da se jedan staroslavenski glagoljski spomenik dade u naučno fundiranoj latiničkoj transliteraciji, do Parčićeva glagoljskog misala g. 1893, koji je značio vraćanje na hrvatsku redakciju misala napuštenu poslije t. zv. Kožičićeva izdanja iz g. 1531, i do cijelog niza pojedinačnih prikaza, studija i rasprava iz toga područja, koje su izlazile najvećim dijelom u izdanjima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. — Sve je to međutim bilo kratkoga vijeka: nešto smrt (Brčić 1870, Črnčić 1897, Parčić 1902), a nešto prilike, koje su tada vladale i koje nisu bile lake,

učiniše, da je plamen, koji se u drugoj polovini XIX vijeka razbuktao, pomalo stao zamirati. »Wie die Flamme, bevor das Licht erlöscht, einigermale aufzuflackern pflegt . . .« pisao je Jagić (AfslPh. 26, 123), no to je već bilo poslije, a u međuvremenu došlo je do važna Mahnićeva pothvata, da u Krku osnuje Staroslavensku akademiju (Academia Palaeoslavica Veglensis) sa zadatkom, da se brine za staroslavenski liturgijski jezik i njegovo naučavanje, za glagoljaško crkveno pjevanje i za stručnu, naučnu izobrazbu mladog svećenstva u staroslavenskom jeziku. Uz potporu i moralnu i materijalnu i Strossmayrovu i Parčićevu Mahnićev je pothvat uspio, i Akademija je u siječnju g. 1903. službeno potvrđena. Jedan od glavnih suradnika u njoj trebao je da bude Dragutin Parčić, no njega je (jedva mjesec dana pred odobrenje Akademijinih pravila, na sâm Božić g. 1902), kada se iz Rima spremao na Krk, pokosila smrt. Tako možda uza sva nastojanja i požrtvovna, nesebična, plemenita zalaganja Mahnićeva naučni rad u Akademiji ne bi ni počeo, da nije bilo čovjeka, u koga je i sâm Parčić imao najveće povjerenje i koga je želio imati za suradnika u Akademiji, a to je bio Josip Vajs.

Josip Vajs je podrijetlom Čeh (* 17. X. 1865. u D. Liboci kod Praga), iz obrtničke (stolarske) porodice. Srednje je škole polazio u Pragu, a zatim je studirao teologiju u Rimu i ondje je g. 1889. zaređen za svećenika. Još u srednjoj školi s osobitim je zanimanjem pratio predavanja o Ćirilu i Metodiju i čitao Šafaříkova djela, a kada je kao svršeni abiturijent odlazio u Rim, ponio je sa sobom Hankino izdanje Reimskog kodeksa. Iste godine, kada je maturirao (1885), slavila se po svem slavenskom svijetu tisućgodišnjica Metodijeve smrti, i u Vajsu se tada porodi želja, kojoj je ostao vjeran do kraja — da sav svoj život posveti istraživanju staroslavenskih spomenika i tako prodre u bit i u jezgru velikoga djela Solunske braće. Osjećajući, da mu je za to potrebna solidna slavistička sprema, počeo je — vrativši se u Prag — studirati slavistiku (kod Gebauera i kod Pastrneka), pa kada je dobro upoznao i naučio glagoljicu, zaželio je da dođe i u naše Primorje i da obiđe otok Krk. Učinio je to g. 1897, kada je prvi put (s bratom Antunom) bio na Krku. Otada nije bilo godine, ako je samo ikako mogao, da nije dolazio na taj otok, da u njegovim spomenicima i u ljepoti njegova mora nađe osvježnja i okrepe za dalji naporni rad. U ljeto g. 1898. sastao se tako i s Mahnićem, koji je godinu dana prije toga bio postao biskup krčki. Oba muža su se upoznala, i kada je osnovana Staroslavenska akademija u Krku, činilo

se nekako po sebi prirodno, da će joj jedan od istaknutijih suradnika biti također Josip Vajs. I doista, Vajs je odmah zatražio i dobio dopuštenje, da može pune četiri godine — sve do g. 1906. — proboraviti na Krku. To su bile prve i ujedno najplodnije i naučno najznačajnije godine rada krčke Akademije. U njoj je odmah iduće (1903) godine sa svojom raspravom o vrbničkom glagoljskom fragmentu s kraja XIII vijeka (*Recensio croatico-glagolitici fragmenti Verbenicensis*) pokrenuo ediciju »Glagolitica« u kojoj će poslije (pod zajedničkim natpisom *Analecta Sacrae Scripturae ex antiquioribus codicibus glagoliticis*), pa i onda, kada više ne bude bio na Krku, izdavati starozavjetne tekstove (*Liber Job* 1903—1904, *Ruth* 1905, *Ecclasiastes* 1905, *Joel* 1908, *Oseas* 1910, *Habacuc* 1912, *Sophonias-Haggaeus* 1913, *Zacharias-Malachias* 1915, *Psalterium palaeoslovenicum croato-glagoliticum* 1916). U Krku je priredio i izdao također *Vesperal* (1907), dokumentarno djelo o borbi za glagoljicu i za glagoljsku službu u osorskoj biskupiji (*Memoria liturgiae slavicae in diocesi Auxerensi*, 1906) i spremio za štampu drugo izdanje Parčićeva glagoljskog misala (1905). No nešto prilike, koje nisu bile lake, a nešto drugi razlozi učinile, da se Vajs poslije tako plodna rada na Krku opet vratio u Prag, gdje se g. 1912. habilitirao i g. 1918. postao izvanredni i 1919. redoviti profesor za staroslavenski prijevod Sv. pisma i slavensko bogoslužje u Teološkom fakultetu Karlova sveučilišta.

On je i u Pragu nastavio radom, koji je započeo na Krku (v. gore i v. bibliogr. na str. 10—22), pa iako je u vremenu između oba rata najviše brige posvetio studijama sa područja staroslavenskoga jezika i književnosti iz prvoga, ćirilometodskoga razdoblja staroslavenske pismenosti,¹ u pojedinačnim raspravama i u cijelim knjigama on se i poslije 1906. često i rado vraćao na ono, što ga je vezalo za jug, za Krk, za naše glagoljaše. Tako je izdao (u dva izdanja, 1909. i 1917.) *Abecedarium palaeoslovenicum in usum glagolitarum*, s kratkom gramatikom staroslavenskoga jezika, pregled glagoljskih rukopisnih brevijara (*Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský*, Prag 1910) i misala (*Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Zagreb 1948) s iscrpnim opisom najstarijeg potpunog brevijara (Vrbn. I) i najstarijeg misala (Vatik.

¹ Za ostala djela i radnje iz područja našega i uopće staroslavenskoga glagolizma ispor. bibliografiju njegovih djela, koju je sastavio J. Kurz i koja je izašla u zborniku *Slovanské studie* (Sbirka statí, věnovaných prelátu univ. prof. dr. Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla, Prag 1948, ur. J. Kurz, M. Murko, J. Vašica). Njegov opus do g. 1947. obuhvaća 226 pozicija, među njima i takva djela kao što su rekonstrukcije scsl. evanđelja i fototipsko izdanje Assemanijeva evanđelistara, i dr.

illir. 4). Godine 1920. izdao je *Slověnski psaltir* (Psalterii palaeoslovenici quinquagena prima, e melioribus codicibus croatico-glagoliticis in usum glagolitarum), g. 1926. ponovno, na drugim osnovama, knjigu *Rut*, a 1927. (u Rimu) novi misal na staroslavenskom jeziku hrvatske redakcije, ali u latiničkoj transkripciji. Ovim se misalom naši glagoljaši i danas služe.

Vajs je danas nesumnjivo najveći autoritet u pitanjima staroslavenskoga jezika i staroslavenske književnosti što ga je slavenska filologija uopće imala. I danas, kao i prije više desetaka godina, kada tko treba savjeta u nekim pitanjima iz staroslavenskog teksta, obraća se njemu malo ne istim riječima, koje mu je (u pismu 20. X. 1910) bio pisao Jagić: »A komu da se obratim, ako neću k Vama, koji se jedini u taj posao razumije«.

I za naš glagolizam, koliko je bio vezan za crkvu, Vajs je učinio više nego svi slavisti i neslavisti prije njega i u njegovo vrijeme zajedno (v. bibliografiju). Da se danas u naučnom svijetu tako često govori o značenju i o važnosti hrvatskih glagoljskih spomenika, u prvom redu njegova je zasluga. Svojom paleografijom, boljom i preglednijom od Jagićeve, otvorio je svima put, da se udubljuju u sadržaj i u jezik naših glagoljskih rukopisa.² Da je kojom srećom ostao na Krku ili u Zagrebu, kako je to želio Jagić, jamačno bismo odavna imali izdan cijeli Stari zavjet, za kojim slavistička nauka već nekoliko decenija uzalud vapi.

Jagić je žalio, što se Vajs krajem 1906. opet vratio u Prag, i davao je tomu izraza i u pismima, koja mu je pisao.³ Osjećao je domašaj, što ga je Vajsov rad mogao imati za našu nauku, i znao je sredinu, zavidljivu i inertnu, u kojoj je tako teško bilo raditi. Kada je Vajs izdao Vrbnički fragmenat, Jagić mu je pisao (28. VII. 1903): »Es ist doch merkwürdig, dass unsere Insel Veglia, die wir schon seit langer Zeit als die vagina rerum glagoliticarum betrachten, allen Orten und Städten der Kroaten vorseilt und sich die Pflege des Glagolitismus zur Aufgabe gestellt hat. Und noch merkwürdiger ist es, dass uns das glorreiche Königreich Boehmen einen Priester hat herunterschicken müssen, um diese edle Arbeit zu inauguriren! Das letztere ist für die Kroaten etwas beschämend, dagegen um so ehrenvoller für Sie. Mögen Sie bald Gelegenheit haben noch weitere Schätze der glagolit.

² *Rukovět' hlaholské paleografie*. Uvedení do knižního písma hlaholského, Prag 1932.

³ Za izvatke iz Jagićevih pisama Vajsu (s komentarima) zahvalni smo profesoru Karlova sveučilišta u Pragu d-ru J. Kurzu.

Altenthümer ans Licht zu bringen und die indolenten Herren im Heimatlande des Glagolismus mit schönem Beispiel zur Arbeit aufzurütteln«.

Kao kritičar, Vajs je bio strog i prema sebi i prema drugima. Zato se nekima, koji su imali samo dobre volje, ali nisu imali ni znanja ni želje da to znanje uz cijenu naporna rada steknu, znao kadšto zamjeriti, pa je možda i to bio jedan od razloga, da je odlučio da se vrati u Prag. Takvi su bili Pašalić (koji se spremio da izda glagoljski misal), Matanić (sa svojim *Vesperalom*), i neki drugi. Jagić piše Vajsu 6. VI. 1905: »Svakako Vam čestitam, što ste odvojevali prednost radnji Parčičevoj pred onom »fušarijom« Pašalićevom. Tu se i opet vidi, kako je teško braniti glagolicu, kad ima tako malo ljudi vještih tomu poslu. Zato se je sam dobri Bog smilovao toj hrvatskoj starini, što joj je poslao branitelja i zagovornika u Vašoj mnogopoštovanoj osobi. Za to će Vam Bog platiti, od ljudi priznanja za to Vaše požrtvovanje ne očekujte!« A u nedatiranom pismu, koje bi se moglo odnositi na Matanića, Jagić piše: »Vraćam Vam ovaj dokumenat slaboga poznavanja crkvenog jezika. Sada se istom vidi, kako je daleko odskočila Vaša radnja od tog prijašnjeg nagrdivanja crkvenog jezika! Ne čudim se, što kod nas dolje ljudi ne znaju, što je to pravi crkveni slovenski jezik u hrvatskoj redakciji, kad su mu se učili po takovim knjigama. Zato i opet — neka naši »glagoljaši« (*lucus a non lucendo*) budu zahvalni sudbini, što je nakon Črnčića i Parčića darovala njihovu nehaju jednog prileznog brata iz Češke, da nastavi i usavrši posao«.

Kada je Vajs ostavio Krk, Jagić mu piše: »Dakle Vi ste ostavili Krk! Šteta, velika šteta. Kao svagdje, i tu se opet pokazala potpuna nesposobnost naših ljudi naći mjesta čovjeku, koji bi nama dolje silno potreban i koristan bio. Što će biti sada od biskupovih planova? Što će raditi »Academia«? valjda će zaspati, mogli ste joj otpjevati *requiescat in pace!* Ako ste Vi zadovoljni s tom promjenom, tada, razumije se, ne smijemo ni mi drugi žaliti, jer ste najposlije donijeli dosta mnogo žrtvi. Ali, mislim, i Vama će žao biti, ako Vaš lijepo započeti posao zapne! U onoga gospodina sa Krka, koji je pô godine bio u Beču a nije radio ništa — nemam ja nikakova povjerenja. On će mnogo govoriti i prepirati se, ali uraditi ne će ništa!«⁴ Iste godine (23. XII. 1907) zahvaljuje za *Vesperal*: »Velika Vam hvala na prvom

⁴ Ovo posljednje odnosilo se, čini se, na P. (v. Vj. Štefanić, *Staroslavenska akademija u Krku*, Zagreb 1944, str. 28, 40).

razboritom i ispravnom izdanju Vesperala. Sada, kada je glagolizam, čini se, na umoru, pojavlja se eto nakon stoljećâ prvo praktično i svrsi odgovarajuće izdanje! Kakova je to ironija sudbine! Mislim, da i sada ne bi bilo bez Vas ništa. Naša poslovice »trista bez popa ništa« morala bi za lijene i nemarne glagoljaše dobiti drugu redakciju, t. j. »trista bez Čeha ništa!« Budite uvjereni, da će doći vrijeme, kada će skromnomu »pisaru v Praze« ta zasluga biti priznana!« Oštre riječi, koje je rodila gorčina i koje su boljеле, a boljеле su, jer ih je rodila bol.

Kada se Vajs g. 1912. habilitirao u Pragu (i kada je njegova habilitacija zatim na zauzimanje Jagićevo u Beču odmah potvrđena), Jagić mu (4. I. 1912) čestita: »Čestitam Vam ne samo k Novoj godini, već i k jednomu koraku naprijed, što ćete evo ući u teološki fakultet. Milo mi je, što je tu korist uvidio Praški fakultet, dok Zagrebački odbija od sebe čak domaćeg čovjeka Ritiga. Zanima me, što mi javljate o prijevodu proroka Habakuka. Samo ovakovim detaljnim istraživanjima moći će se danas sutra raskriti tajna, što je uradio Metod i njegovi učenici. Rešetar htio bi dokazati, da je istina ono, što govori legenda, da je M. pomoću skoropisaca preveo sve što još nije bilo prevedeno iz Staroga Zavjeta. Ali potanja istraživanja pojedinih dijelova Starog Zavjeta kao da ne govore u korist toga mišljenja. Jeste li već gdje god javno izrekli misao, da je Metod radio na sastavljanju brevijara po zapad. obredu?⁶ Tada bi i misal (vide: Kijevski odlomci) bio već njegov posao.«

Ovako mu je Jagić ostao sklon do kraja života, pa mu još 7. I. 1920, kada je sâm imao već preko 80 godina, piše: »Mnogopoštovani Gospodine Professore! — Vrlo ste me obradovali svojim pismom i pozdravom k Novoj godini; to je tim ljepše s Vaše strane, što sam ja odavna Vaš dužnik. Više sam se puta spremao da Vam se javim, osobito pošto sam, mislim preko prof. Pastrneka, doznao, da ste napokon u Pragu postigli svoj cilj, koji sam ja želio za Vas, u interesu same stvari, u — Zagrebu. Ali što ćete — nemo propheta in patria. Moj je glas upravo u Zagrebu bio obično glas »вѣријуштаго вѣ пустини«, a Vi, mislim, ne žalite što ste mogli ostati u domovini, premda bi za Vas moglo biti šire polje rada u Zagrebu, kad bi tamošnji faktori razumjeli korist *svoju* i ugled slovenske nauke.«

⁵ To je bila ujedno Vajsova doktorska disertacija.

⁶ Ispor. Vajsove radnje u ČKD 78 (1912), AfslPh. 34 (1913), 35 (1914) i komentar uz djelo J. Dobrovškoga »Cyril a Metod, apoštolové slovanští« (Prag 1948, str. 143—160).

Tako je o Vajsu i o njegovu radu mislio Vatroslav Jagić.

Onda je prošlo nekoliko desetaka godina. Drugi ljudi preuzeli su na se brigu, da djelo, koje je započeo Vajs, ne ostane torzo. Osnove su danas šire nego što su bile u vrijeme Mahnićevo i Parčičevo i one obuhvaćaju i treba da obuhvate sve oblike staroslavenske pismenosti i glagolizma, ali odanost radu i metode treba da ostanu iste — one, koje je prije 55 godina svojim radom na Krku inaugurirao Josip Vajs.

Rad, što ga je on izvršio, golem je, i što se više udaljujemo od vremena u kojem je taj rad rastao, sve nam se čini veći, obimniji, plodniji. Zato je i priznanje, koje mu se danas odaje i u Hrvatskoj, i u Srbiji, i u Sloveniji, i u užoj domovini sv. Braće, u Makedoniji, jednako usrdno i duboko. Neka tomu dokaz bude i ovaj trobroj, koji mu za 91. godišnjicu života i 60. godišnjicu prvoga dolaska među glagoljaše na Krk posvećuju suradnici Staroslavenskoga instituta i prijatelji i poštovaoci iz svih strana Jugoslavije.

